

Előszó

Az *Officina Textologica* sorozatnak ez a kötete témájában a szöveg-összefüggés (részben vagy egészében) jelentéstani vetületével foglalkozik. A korreferenciális kapcsolatoknak, a téma-réma szerveződésének, a tudáskeretnek a vizsgálatát követően ezúttal a forгатókönyv elemzésére kerül sor.

A kötet tanulmányai előadás formájában a 2007 tavaszán rendezett *A forгатókönyv mint dinamikus szövegszervező erő* című konferencián hangzottak el. A címet kiegészíthetnénk oly módon, hogy „a forгатókönyv mint dinamikus szövegszervező erő első megközelítésben...”, ugyanis — ahogyan az *Officina Textologica* sorozat keretében ezt eddig megszokhattuk — a témával a továbbiakban diskurzuskötet foglalkozik.

A szerzők tanulmányaikban különböző elméleti alapokon állva, eltérő szemlélettel, más-más előfeltevésekkel közelítik meg a témát ezáltal igen színesevé téve a kötetet. Alapvető eltérések abból is adódhatnak, hogy az egyes szerzők miképpen értelmezik a forгатókönyv fogalmát. A háttértudás olyan elemeiből állónak tartják-e, amely elemek egy általános kollektív tudat összetevői, vagy a tudati tartalék olyan síkját tekintik (talán kissé egyedibb) forгатókönyvnek, amelybe tartozó elemek valamilyen szaktudományos háttértudást feltételeznek: például egy irodalmi mű alkotásának a folyamatát vagy mondjuk egy költő életútját.

Boda István Károly és Porkoláb Judit a forгатókönyv jelenségét kétféle keretben járja körül. Szövegtani szempontból a forгатókönyv fogalmának olyan értelmezését kívánják felderíteni, amely a kommunikációs folyamatban, a szövegfeldolgozásban, illetve -megértésben megfelelő lehet. Megismeréstudományi keretben a forгатókönyv-értelmezés alapja a forгатókönyv háttérül szolgáló tudás; ebből következik, hogy a forгатókönyv értelmezéséhez előbb az egyes tudástípusok vizsgálata szükséges. A szerzők négyféle tudásfajtát mutatnak be a hozzájuk rendelhető forгатókönyv-típusokkal együtt. A témának ez a megközelítése úgyszólván „intertudományos” keretet teremt a kutatás számára, amely lehetővé teszi a szövegtani módszerek használatát a megismerés/megértés folyamatának reprezentálásában.

Saját tanulmányomban arra próbálok választ találni, hogy létezik-e/létezhet-e valamiféle összefüggés egy szöveg típusa és aközött, hogy milyen forгатókönyv vagy forгатókönyvek alkotják, és ezek hogyan szerveződnek. Első megközelítésben a kutatásnak kétféle tanulsága fogalmazható meg: az egyik az, hogy az elemzések azt mutatják, hogy a szövegtan, illetve szövegtipológia számára érdekes és talán használható eredményekre van kilátás; a másik pedig az, hogy az

eredmény feltétlenül függ attól, hogyan kezeljük a forgatókönyv fogalmát, azaz milyen „egyszerűségű” összetevőkből állónak feltételezzük. Például ha egyetértünk abban, hogy „a megérkezés az étterembe” címet viselő esemény lehetséges forgatókönyve az, hogy bemegyünk, asztalt keresünk, levesszük a kabátot, leülünk stb. (persze bizonyos mértékű engedékenységgel a sorrenddel kapcsolatban), akkor megelégszünk-e az esemény ilyen részletezésével, vagy pedig számolnunk kell mondjuk a kabátlevétel külön forgatókönyvével vagy azzal, hogyan szokás az asztalhoz leülnünk. Ezekben a kérdésekben túl a kitekintésben további kérdések fogalmazódnak meg a jövőbeli forgatókönyv-kutatás számára.

Csűry István tanulmányában a forgatókönyv-kutatás alapkérdéseit boncolgatja. Kérdésselvetése elméleti és gyakorlati jellegű egyaránt. A szerző többek között értékeli a szövegszintű (makroszintű), valamint a csupán szövegrészszerinti (mikroszintű) forgatókönyvek vizsgálatának tudományos jelentőségét, az ő szavaival: „nyelvészeti/szövegtani” hasznát (45). A forgatókönyv-elemzés szempontjából érdemesnek tartja külön figyelmet fordítani a kapcsolóelemekre, amelyek jellemzőek lehetnek a forgatókönyvek bizonyos típusú szerveződéseire. A forgatókönyvek jellemzése céljából vizsgálja továbbá a kapcsolóelemek helyét, funkciójukat; kutatása eszközeként a dialógus műfaját választva.

Kiss Sándor — különválasztva a forgatókönyv nyelvi és valóságvetületét — körvonalazza az „elbillenő forgatókönyv” jelenségét. Ezek a forgatókönyvek ún. „elváltoztatott minták” egy-egy megjeleníteni kívánt „elváltoztatott eseménysorhoz”. A szerző forgatókönyv-felfogása annyiban „sajátos”, hogy amellett, hogy a forgatókönyv-értelmezés klasszikusnak nevezhető talaján áll, egy árnyalatot finomítva ezen külön figyelmet fordít arra, hogy tipikus eseménysorokhoz „esetleg több, különböző jellegű nyelvi megvalósulás rendelhető hozzá”. Az „elbillenő forgatókönyvek” jellemzésekor a szerző a retorikai módosító műveletekhez nyúl: a hozzáadásra, az elvételre, a helyettesítésre és a helycserére idéz irodalmi példákat Mátyás Iván novelláiból, igen színessé téve ezzel a téma bemutatását.

Csűry Andrea dialogikus szövegek forgatókönyveit vizsgálja — Kiss Sándorhoz hasonlóan — prototípustól eltérő sajátosságokat kutatva. A félreértés folyamatát kívánja szemléltetni párbeszéd elemzésével. Ehhez — a jakobsoni kommunikációs modellt véve alapul — félreértést okozni képes lehetséges hibaforrásként számba veszi a beszélő és a hallgató nyelvi és nem nyelvi körülményeit, az üzenetet, a csatornát, a kódot és magát a kontextust is. Rendkívül érdekes példaszövegeket sorakoztat fel a hétköznapokból és az irodalomból egyaránt, kifejezően modellálva velük a félreértés sablonos, ugyanakkor mégis sok változatra lehetőséget adó folyamatát.

Pelyvás Péter a forgatókönyvek szerveződésének vizsgálatában két kognitív forgatókönyv-meghatározásra támaszkodik, amelyek a forgatókönyv két vetületként értelmezhetők: az egyik magára a törtézésre, a másik pedig a törtézés

verbális megnyilvánulására összpontosít. A szerző az események rendezésének és az események nyelvi megformálásának a stratégiáit is példák elemzésével szemlélteti. A szövegjelentés rendkívül érdekes szerveződési formájaként jellemzi az általa lehetetlen forgatókönyvnek nevezett típust, amelyben a forgatókönyvbe olyan elem kerül, amely nem illik bele, ezáltal az átlagbefogadó valóságtapasztalata alapján hihetetlen történet kerekedik.

Skutta Franciska tanulmányában két önmagában is érdekes és összetett jelenség kapcsolatával foglalkozik: a forgatókönyv és a szinopszis összefüggéseit és különbözőségeit kutatja azzal a céllal, hogy feltárja a közöttük lévő kapcsolatot. Az összevetés lehetősége a forgatókönyv és a szinopszis alapvető karakteréből adódik: mindegyik önmagában is valamiféle rendszer, részeknek valamilyen szerveződési elv szerinti összessége. A szerző a szinopszisok több szempontú tipológiájának vázolását követően a narratív szinopszusra összpontosít, amelynek vizsgálata segít feltárni a forgatókönyv és a szinopszis viszonyát. Egyik legkézenfekvőbb hasonlóságnak azt tekinti, hogy az események és az események résztvevői a szinopszisban és a forgatókönyvben egyaránt „időn kívül” és „önmagukban” állnak, azaz „időtlen jelen”-ben és „elbeszélői közvetítés” nélkül. A két jelenség közötti kapcsolat még „szorosabb”: a tanulmány szerzője a narratív szinopszis és a forgatókönyv között egyfajta függőségi viszonyra is rámutat, erősítve ezzel a szerzőnek azt a feltételezését, hogy „a szövegtani és a narratológiai kutatások kölcsönösen gazdagíthatják egymást”.

Kabán Annamária forgatókönyv-értelmezése az alkalmazott tudományokra emlékeztet. Alapvetően olyan dinamikus tervnek tekinti, amely szövegrendezési stratégiaként meghatározza a szöveg menetét. És miközben példaként Dsida Jenő Psalmus Hungaricusát elemzi, a forgatókönyv fogalmának sajátos síkja kerül előtérbe: az irodalmi tudat bizonyos régióit mozgósítja. A szerző a vizsgált szöveg értelmező megközelítésekor a legtagabb forgatókönyvnek az irodalomtörténeti háttértudás egészét tartja. Forgatókönyvekként említi a költő hitét, a zsoltár műfaj történeti keretét, a 137. zsoltárt, a retorikai alakzatokat, azaz az ezekről szóló tudati tartalékokat. Véggökövetkezésében Dsida versének átfogó forgatókönyvekként „az értéktagadás értékévé válásának forgatókönyvét” (97) nevezi meg.

Lévai Béla forgatókönyv-elemzésének kerete szintén irodalmi alkotás: József Attila Favágó című versének magyar és orosz nyelvű változata. Alapvetően Tolcsvai Nagy Gábor forgatókönyv-fogalmára támaszkodik, miközben a vers megírásának folyamatát boncolgatja. A szerző a magyar versben és az orosz nyelvű fordításban összeveti a költői forgatókönyv megnyilvánulását, szerveződését, és lényeges eltérésekre bukkan. Érdekes végigkövetni, hogy a József Attila-i forgatókönyv mennyiben ismerhető fel az orosz fordításban, illetve mennyiben érthető bele. A különbségek elsősorban a két nyelv sajátágaiból fakadnak.

Ahogy a bevezetőben említettem, az itt ismertetett tanulmányok forgatókönyv-elemzései, illetve -értelmezései kisebb vagy nagyobb részben eltérő elméleti alapokon állnak. Ennek megfelelően a kutatások következtetései, tanulságai, a szerzők kérdésfelvetései is többféle lehetséges irányt szabnak a forgatókönyvek — és általában véve a szöveg szemantikai szerveződésének — további kutatása számára.

Dobi Edit